

Bovengronders en ondergronders

Beambten en Koempels in de mijnbouw in Zuid-Limburg

Lea Leentjens

Zuid-Limburg werd rond de eeuwwisseling overrompeld en bijna zonder de voet gelopen door de opkomst van de mijnbouw als groot-industrie. Vanaf 1899 tot 1928 kwamen er elf mijnen in exploitatie.¹ Het landschap van Zuid-Limburg veranderde ingrijpend. Eerst door de grote bedrijfsgebouwen en terreinen van de mijnen en later ook door de vele wegen, spoorwegen, woonwijken en winkelstraten. Sindsdien kenmerkten mijngebouwen en mijnsteenbergen de Mijnstreek. Na de Tweede Wereldoorlog maakte de mijnbouw een bloeiperiode door. Er waren veel arbeiders nodig in de mijnbedrijven en de mijndirecties probeerden arbeiders te werven. Door de mijnwerkers hoge lonen, goede arbeidsvoorwaarden en extra voorzieningen te bieden, werd het werken in de mijnen aantrekkelijk gemaakt. Hierdoor vonden er duizenden mannen werk in de mijn.²

De mijnarbeiders en mijnbeambten waren de hoofdrolspelers in de nieuwe steenkolenindustrie van de mijnbouw. Zij waren degenen die acht van elke 24 uur met militaire discipline de mijnindustrie op gang hielden.³ Kolen, altijd meer kolen. Dat was het motto tot het midden van de zestiger jaren, toen een groot deel van de Nederlandse economie dreef op het 'zwarte goud' dat diep onder de grond in Zuid-Limburg gewonnen werd. De mijn was het kloppend hart van ieder dorp of van iedere stad.⁴ Doordat het leven van de mijnarbeiders en -beambten volledig draaide om het mijnbedrijf, ontwikkelden beide bevolkingsgroepen verschillende manieren van leven.

Mijnarbeiders en -beambten worden in de volksmond ook wel ondergronders en bovengronders genoemd, om het verschil tussen beiden aan te duiden. In dit geval worden met ondergronders de mijnwerkers, ook wel Koempels genoemd, bedoeld. Deze mensen behoorden tot een mijnwerkersgezin (waar iemand ondergronds ging), waren afkomstig uit de Oostelijke Mijnstreek (om en nabij het huidige Parkstad) en waren katholiek van geloof. Met bovengronders wordt bedoeld alle soorten beambten die op de mijn werkzaam waren, van adminis-

1 Wim van den Eelaart, *Zeven eeuwen mijnen en mijnwerkers in Limburg* (Maasbree 1981) 76.

2 H. Schlechtriem, 'Steenkolenmijnen', in: J. Venner red., *Canon van Limburg* (Sittard 2010) 192-195, aldaar 194.

3 Marcia Luyten, *Het geluk van Limburg* (Amsterdam 2016) 15.

4 Frans Dieteren, *Kaole en Eike* (Heythuysen 1984) 4.

tratief beambte tot hoofdopzichter. Deze mensen behoorden tot een beambtegezin, waren ook afkomstig uit de Oostelijke Mijnstreek en waren eveneens katholiek van geloof. Dit onderzoek zal ingaan op de verhoudingen tussen beampten en Koempels en hoe deze de verbondenheid tussen beiden heeft bevorderd of juist verslechterd. Dit zal gebeuren aan de hand van de onderzoeksvraag: hoe hebben de verhoudingen tussen beampten (bovengronders) en mijnwerkers (ondergronders) de verstandhouding tussen beiden beïnvloed na de jaren '50 in de Mijnstreek?

Deze vraag is ten eerste interessant om te onderzoeken omdat er zoveel grotere verschillen op te merken zijn in het mijnbedrijf: Limburgers tegen Hollanders, katholieken tegen protestanten en Nederlanders tegen migranten. Daarbij kreeg verzuimd Nederland na de Tweede Wereldoorlog steeds meer te maken met het opkomende socialisme en het, door het 'kapitalistische blok' gevreesde, communisme. Door deze grotere stromingen en verschillen is het interessant om te onderzoeken wat dit betekende op kleinere schaal voor de verstandhouding tussen beampten en Koempels. Gingen zij mee in het klassenverschil of was men hier zich helemaal niet zo van bewust?

Zo hebben een aantal auteurs zich over het eventuele klassenbewustzijn van de beampten en Koempels gebogen. Hieruit wordt duidelijk dat zij het eens zijn over het element van beheersing vanuit de kerk en de verzuiling over de sociale groepen, met name de ondergronders. Sociooloog Bert Breij beschrijft dit aan de hand van katholieke bonden: beampten werden duidelijk gescheiden van niet-beampten, bovengronders van ondergronders. Van de wieg tot het graf had de mijnonderneming een greep op het leven, door middel van eigen (vak)bonden. De machtsconfrontaties tussen werkgevers en werknemers zouden zich volgens Breij afspelen op eliteniveau. De mijnwerker had er zelf dus weinig mee te maken, dit deed de vakbond voor hem.⁵ Antropologe Josine Marell-Jennekens bekijkt de sociale beheersing vanuit de verzuiling en woonomstandigheden van de mijnarbeiders. De mijnwerkerskolonie was een hanteerbaar beheersinstrument voor de mijndirecties, en de verzuiling versluisde de sociaaleconomische tegenstelling beampte-mijnwerker. Dit zou klassenvorming voorkomen bij de mijnwerkers. Beampten en mijnwerkers zouden zich daarom ook gedragen naar de bestaande machtsverhoudingen, omdat het hen ontbrak aan 'enige vorm van klassenbewustzijn'.⁶ Historicus Pierre Ubachs stelt dat sociale beheersing kwam door het rijke Roomse verenigingsleven in combinatie met de mijnindirecties. De nauwe samenwerking tussen kerk en mijnindustrie zou

5 Bert Breij, *De mijnen gingen open, de mijnen gingen dicht* (Amsterdam 1981) 6.

6 Josine Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht. Een beeld van de Staatsmijnen in Limburg in de periode 1900-1974* (Nijmegen 1987) 154.

zorgen voor een nieuwe vorm van sociale controle. Daarbij zouden beide steunen op de overtuiging dat behoud van het geloof het socialisme en communisme de wind uit de zeilen nam en zo de arbeidsrust bevorderde. Het klassenbewustzijn zou hierdoor worden tegengehouden.⁷ Sociologe Sophie Bouwens gaat hierin mee en stelt dat de geestelijkheid en de mijnbedrijven trachtten de ontwikkeling van de mijnregio te controleren door activiteiten te ontplooiën op sociaal gebied. Ze vreesden namelijk dat een te snelle en ongecontroleerde industriële ontwikkeling in dit gebied zou leiden tot verpaupering, moreel verval en arbeidersopstanden. Deze angst zette hen eraan toe in te grijpen om dergelijke situaties te voorkomen.⁸ Historicus Frans Messing legt het element van sociale beheersing in de mijnstreek uit op basis van een volledig christelijk bestaan: elke scheiding tussen godsdienst en dagelijks leven zou een fundamentele dwaling zijn volgens de kerk. Volgens hem was 'de priester als moderator en de mijnfunctionaris als bestuurder' hét wondermiddel tegen 'de kwaal van de klassenstrijd'.⁹ Nergens zouden deze beginselen zo diep en breed zijn uitgewerkt als in de mijnstreek. Het ging om de bezieling van het dagelijks leven door de christelijke geest, slechts dan kon een dreigende ontkerstening of een arbeidersopstand gekeerd worden.

Hoe de verstandhouding tussen beampten en Koempels zich heeft ontwikkeld vanaf de tweede helft van de 20e eeuw, tegen de achtergrond van de verzuiling en invloed van de kerk en het mijnbedrijf, zal onderzocht worden aan de hand van een aantal hoofdlijnen. Ten eerste wordt de sterke hiërarchie in het mijnbedrijf uitgewerkt. Ten tweede wordt er aandacht geschonken aan deze hiërarchie die ook geografisch tot uiting kwam. Ten derde zal er gekeken worden naar het sociale leven van beide bevolkingsgroepen, van het gezinsleven tot het dorpsleven en de sociale controle ervan. Hierbij zal ook naar de invloed van de kerk gekeken worden. Ten vierde worden de beampten en mijnwerkers als historische actoren onderzocht en zal er op basis van oral history de beleavingswereld van de mensen zelf duidelijk worden. Ten laatste zal er gekeken worden naar hoe de mijnsluiting zijn stempel drukte op beide bevolkingsgroepen, waaronder ook mijnziekten een rol spelen. Om dit onderzoek behapbaar te houden, komen niet-Limburgers, migranten, buitenlanders en niet-katholieken in dit onderzoek niet aan bod.

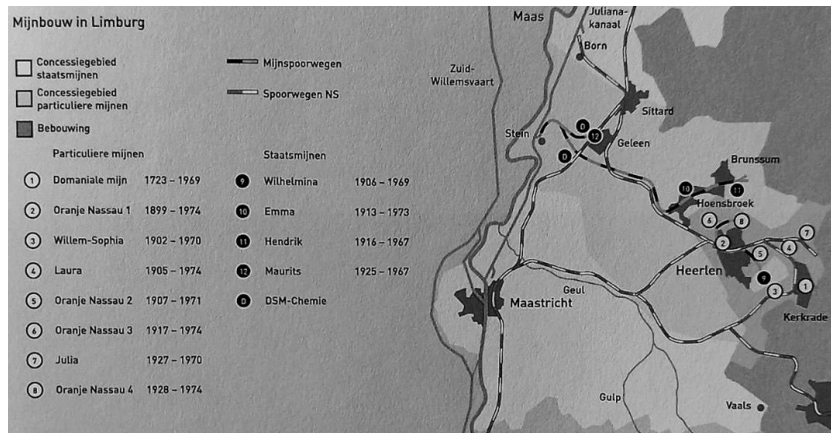
7 Pierre Ubachs, *Handboek voor de geschiedenis van Limburg* (Hilversum 2000) 406-407.

8 Sophie Bouwens, 'Mijnwerkersgemeenschap Lauradorp. Lokale gevolgen van industrialisering en de-industrialisering', in: A. Knotter red., *Limburg Kolenland* (Zwolle 2015) 348-395, aldaar 352.

9 Frans Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting in Limburg* (Leiden 1988) 86.

Hierarchie in het mijnbedrijf

Zoals reeds opgemerkt, kwamen er van 1899 tot 1928 elf mijnen in exploitatie. Op de afbeelding is duidelijk te zien welke mijn wanneer actief was. Na een aarzelande start werd financiële positie van de Mijnstreek na 1948 aanmerkelijk gunstiger tot omstreeks 1970.¹⁰ In 1960 was hier 43% van de beroepsbevolking werkzaam in de mijnbouw en voor de provincie Limburg in zijn geheel 17,3%.¹¹

Afbeelding 1: 'Mijnbouw in Limburg' door Gé Helzen.
Bron: Canon van Limburg, Susteren 2010.

Het mijnbedrijf bestond uit een bovengronds en een ondergronds bedrijf. Het bovengronds bedrijf stond in dienst van het ondergronds bedrijf. Bovengronds bevonden zich de schachtbokken, de losvloer, de wasserij en de zeverij, het ventilatiegebouw, de werkplaatsen en de magazijnen, de badgebouwen en het administratiegebouw met de loonhallen. Het ondergronds bedrijf werd als het allerbelangrijkst beschouwd, want hier was immers de start van de kolenproductie. Het ondergronds bedrijf bestond uit kilometers lange gangen, waar duizenden mannen kostbare kolen naar boven haalden.¹² Het mijnbedrijf had een militair karakter. Gezag, dat was de pijler waarop het beleid van de mijnen was gefundeerd. Het werk bracht heel veel risico's met zich mee waardoor een foutje in een klein hoekje kon zitten. Hierom moest er heel goed opgelet worden en moesten de 'soldaten van het zwarte front' herhaaldelijk verantwoording

10 J. Starmans, *Thuis in Brunssum. Een geschiedenis van 75 jaar wonen en werken* (Brunssum 1987) 105.

11 Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting in Limburg*, 77.

12 Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht*, 51; Ingeborg Wind, *De verdwenen Limburgse mijnen* (Amsterdam 2008) 7.

af komen leggen.¹³ Bij de mijnen heerste een duidelijk standenverschil.¹⁴

De arbeiders werden ondergronds ingedeeld in drie vaste groepen: nummer één waren de houwens, nummer twee de hulp-houwens en nummer drie waren de slepers. Buiten deze drie groepen, die daadwerkelijk de kolen weghaalden, waren nog verschillende andere arbeiders ondergronds werkzaam, maar deze kwamen niet zo vaak voor dat er van één aparte groep sprake was. Denk hierbij aan machinisten, onderhoudsmonteurs, mijnmeters, enzovoorts. Zij werden ingedeeld in de groepen waarmee hun loon het meest overeen kwamen.¹⁵ De beambten waren ook te onderscheiden in drie groepen: als eerste de ondergrondse technische beambten, als tweede de bovengronds technische beambten en als laatste de groep van administratieve beambten. De term beambte was een verzamelnaam voor alle personen binnen het bovengrondse en ondergrondse personeel, die de rang van hulpopzichter en hoger bekleden of met deze rang waren gelijkgesteld.¹⁶ Het hele systeem was strikt hiërarchisch georganiseerd vanuit de mijndirecties, met ingenieurs (deze stonden boven de hoofdopzichters) aan de top en daaronder beambten in diverse gradatie tot en met de laagste arbeidersrangen. Koempels hadden vooral te maken met opzichters, de laagste van de beambtenrangen, die direct leiding gaven aan het productieproces ondergronds.¹⁷

Hiernaast waren er ook mensen werkzaam in het bovengrondse mijnbedrijf. Ook zij waren ingedeeld in groepen: de eerste vakgroep waren de geschoolde vakarbeiders, de tweede vakgroep waren de geofende of praktijk geschoolde vakarbeiders, en de derde vakgroep waren de ongeschoolden.¹⁸ Dit waren de administratieve en logistieke werkers, de lokethouders, de EHBO'ers, lampenisten, ophaalmachinisten enzovoorts.¹⁹ Zij hoorden dus niet bij de speciale bevolkingsgroep van beambten, maar waren gewone arbeiders op de mijn.

De scheiding van beambten en Koempels werd door de meesten in het mijnbedrijf als natuurlijk ervaren. Op de Mijnschool werd er vanaf het begin een duidelijk besef van gezagsverhoudingen bijgebracht: superioriteit ten aanzien van de ondergeschikten, en onderdanigheid tegenover degenen die boven je geplaatst waren. Een nieuwe opzichter

13 Zoals de Koempels in de volksmond ook wel genoemd worden.

14 Dieteren, *Kaole en Eike*, 42.

15 Wiel Hoekstra, *MIJN verleden: overpeinzingen van een mijnwerkerszoon* (Maastricht 2013) 54-55.

16 Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht*, 58-59.

17 Ad Knotter, 'Inleiding', in: A. Knotter red., *Mijnwerkers in Limburg. Een sociale geschiedenis* (Nijmegen 2013) 36-52, aldaar 45-46.

18 Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht*, 59.

19 Wiel Hoekstra, *MIJN verleden*, 55.

werd het nog eens duidelijk gemaakt dat hij de afstand tot de gewone mijnwerker diende te houden.²⁰ Daarnaast moesten beambten altijd hygiënisch en te herkennen zijn. Een beambte was herkenbaar aan zijn kleding. De mijnkleding van beambten was spierwit van het dagelijks wassen in de centrale wasserij. Een beambte kreeg elke dag schone mijnkleding.²¹ De mijnkleding van de Koempel was bruin, omdat deze slechts één keer per week thuis werd gewassen. Na afloop van de week was een Koempel verplicht om zijn vuile kleren mee naar huis te nemen. Hij moest er zelf voor zorgen dat hij op maandag weer schone kleren bij zich had. Een mijnarbeider was dan ook te herkennen aan zijn *pungel*, een blauw geruite handdoek met daarin zijn mijnkleren geknoopt. Een beambte had deze *pungel* dus niet nodig. Verder hadden beambten borstzakken op hun jasjes voor schrijfgerei en notitieboekjes. Koempels hadden dit niet. De kleding werd voor de beambten vergoed, terwijl een Koempel zelf voor de aanschaf van zijn mijnkleding moest zorgen.²² Ook kregen de beambten een vast maandsalaris, terwijl de Koempels een prestatiegericht weksalaris ontvingen, én een dertiende maand op het einde van het jaar. Op de foto is een goed voorbeeld van verschil in mijnkleding te zien: de heer links heeft wittere kleding aan dan de heer rechts.

Afbeelding 2: Opzichter Bisschops (l.) bespreekt de werkzaamheden aan het kolenfront van de toevoergalerij afdeling Q oost, DSM 25 juni 1956.

Bron: Collectie de Staatsmijnen.

Voor Koempels was er een groot badlokaal, terwijl opzichters elk aparte was- en kleedruimten hadden. Mijnarbeiders hingen hun kleren op aan katrollen, maar voor beambten waren er aparte kasten. Een beambte hoefde zijn werkpenning niet bij de portier af te halen, een

20 Bert Breij, *De mijnen gingen open*, 140.

21 Ibidem.

22 Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht*, 62-63; Dieteren, *Kaole en Eike*, 67.

mijnwerker moest dat wel.²³ Daarbij konden bovengronders hun lunch nuttigen in de kantine, terwijl de Koempels hun van thuis meegebrachte boterhammen tegen de kolen aan, diep in de grond, opaten.²⁴

Het kwam wel eens voor dat een houwer de kans kreeg om opzichter te worden. Met het bereiken van deze rang verliet deze de rijen van de arbeiders en trad hij toe tot het beambtencorps.²⁵ Een beambte had een leidinggevende, toezichthoudende en controlerende functie. Door de hoge productiedruk van de mijndirecties, beschouwde de Koempel de opzichter, die wel eens met een timer naast je stond, soms als zijn tegenstander. Maar ook een opzichter werd door zijn hoger geplaatsten (mijndirecties) in de gaten gehouden, hij ervoer druk van boven en van beneden. Maar omdat mijndirecties ver weg op het hoofdkantoor zaten, kwamen opzichters en Koempels recht tegenover elkaar te staan.²⁶

Geografische hiërarchie rond het mijnbedrijf

De hiërarchie binnen het mijnbedrijf werd buiten het mijnbedrijf voortgezet in de woningbouw. Er waren in een stad of dorp verschillende typen mijnwoningen aanwezig. Aan de hand daarvan kunnen vier categorieën woningen onderscheiden worden: ingenieurswoningen, opzichterswoningen, beambtenwoningen en mijnwerkerswoningen. Het dichtste bij de mijn lagen de ingenieurswoningen, gevolgd door de opzichters- en beambtenwoningen, terwijl de grote kern werd gevormd door de mijnwerkerswoningen.²⁷ De buurten waar deze mijnwerkerswoningen in lagen werden mijnkoloniën genoemd. Zo hadden steden (zoals Heerlen of Brunssum) meerdere koloniën, dorpen hadden er soms één.²⁸ De ligging had voor een klein deel ook te maken met het feit dat de hogere ondergrondse- en bovengrondse technische beambten werden geacht 24 uur per dag in dienst te staan van de mijnen. De bedrijfsleiding moest in geval van bedrijfsstoringen onmiddellijk over hen kunnen beschikken.²⁹ Deze hiërarchie vindt men

23 Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht*, 63-64.

24 Wind, *De verdwenen Limburgse mijnen*, 31.

25 Serge Langeweg, 'De bedrijfshiërarchie en de vakopleidingen', in: A. Knotter red., *Mijnwerkers in Limburg. Een sociale geschiedenis* (Nijmegen 2013) 179-219, aldaar 180-181.

26 Wind, *De verdwenen Limburgse mijnen*, 35; Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht*, 81-82.

27 Paul Arnold, *Onder onze voeten. Beelden uit de Mijnstreek* (Nijmegen 2015) 168.

28 Willibrord Rutten, 'Een archipel van koloniën: wonen in de mijnstreek', in: A. Knotter red., *Mijnwerkers in Limburg. Een sociale geschiedenis* (Nijmegen 2013) 426-461, aldaar 428.

29 Arnold, *Onder onze voeten*, 168; Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht*, 97.

niet alleen in de ligging van de woningen, maar ook aan de vormgeving van het huis terug: hoe hoger de functie, des te hoger en groter het huis.

Om de vele ongehuwde jongemannen die (vaak) van buiten Limburg op het werk in mijnen afkwamen toch onderdak te verschaffen, werden er gezellenhuizen gebouwd. Voor de ongehuwden beambten waren er beambtenpensions.³⁰ De gezellenhuizen droegen van oorsprong een katholiek karakter. In een gezellenhuis zat een rector die behoorde tot de Katholieke Kerk. Behalve de aanwezigheid van deze rector, was er een kapel en kwam de katholieke origine op andere wijze tot uiting: zoals door kruisbeelden aan de wanden en wijwater bakjes op de slaapkamers van de gezellen. Ook waren er inwonende zusters. Meerdere gezellen zijn katholiek geworden en werden dan in de kapel van het gezellenhuis gedoopt.³¹

In de mijnkolonie heerste een goede buurtzin. Mensen stonden voor elkaar klaar. Bij ziekte van de huisvrouw nam een buurvrouw de zorg voor de zieke en het huisgezin op zich. Ook de mijnwerkers hielpen elkaar als men door ziekte, ongeval of anderszins niet kon werken.³² Ook de mijn controleerde het gedrag van de mijnwerkersgezinnen. De woningopzichter en woninginspectrice bekeken of de bevolking van een mijnkolonie zich volgens de wenselijke burgerlijke christelijke normen gedroeg. Afwijkingen van de gewenste normen werden doorgebieft aan het mijnbedrijf en aan de woningvereniging. De woninginspectrices legden regelmatig huisbezoeken af binnen de mijnkolonie (dus niet erbuiten).³³ Door een reorganisatie in 1957 werd de naam veranderd in de Sociale Dienst.³⁴ In 1960 werkten bij de Sociale Dienst 16 maatschappelijk werkers en 23 (mannelijke) beambten. De doelstelling van de sociale dienst was personeel en gepensioneerd met raad en daad bij te staan en hadden in het bijzonder betrekking op hulp in de huishouding: gezonde voeding voor het gezin, opvoeding der kinderen, moeder-, kinder- en gezinsverzorging, huisvesting, huishoudelijke voorlichting en vakantiewerk.³⁵ Een ander belangrijk machtsinstrument bij de handhaving van gezag en orde was de Mijnpolitie. In de mijnkoloniën werd de controle op de naleving van de wet, de voorschriften en de regels van de directie der mijnen uitgeoefend door de Mijnpolitie. Communistische sympathisanten waren bijvoorbeeld verdachte personen in de ogen van de Mijnpolitie. Veel mensen waren

30 Arnold, *Onder onze voeten*, 167.

31 Sjeff Maas, *Gezellenhuis Lindenheuvel Exit!* (Geleen 1983) 168-171.

32 Peter Trompetter, *Brunssum van 1900 tot nu* (Zeeland 1995) 42.

33 Bouwens, 'Mijnwerkersgemeenschap Lauradorp', 372-373.

34 Starmans, *Thuis in Brunssum*, 47.

35 Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting in Limburg*, 95-96.

bang voor de Mijnpolitiefunctionarissen omdat zij dreigden met functiedegradatie of ontslag. De Mijnpolitie verzamelde informatie en verrichte onderzoeken in opdracht van de mijnen.³⁶

Weinig tot niets in de mijnkoloniën ontsnapte aan de aandacht van de mijnen door middel van de Sociale Dienst en de Mijnpolitie. Adequate huisvesting was het belangrijkste middel om arbeiders aan het mijnbedrijf te binden en vast te houden. Dat was vanaf het begin de inzet van de mijndirecties, maar ook van de woningbouwverenigingen. Samen bouwden zij tientallen mijnkoloniën om te verhuren aan (uitsluitend) hun eigen werknemers.³⁷

Het sociale leven

Zoals gesteld, was het leven van de mijnwerkers en beambten ten nauwste verbonden met de mijn.³⁸ Om de Koempels en beambten aan de mijn te binden, kwam er vanuit het mijnbedrijf een heel stelsel van sociale- en publieke voorzieningen, zoals gezondheidszorg en verenigingsleven.³⁹ De mijnstreek had ook een katholieke traditie: overal stonden kapelletjes of kruizen, de kinderen deden de communie en er waren vaak processies. Dit waren katholieke plechtigheden in de vorm van optochten waarbij gelovigen hun geloof openbaar uitdroegen door de straten van de wijk.⁴⁰ Dit was de manifestatie van een diepgeworteld geloof.⁴¹ De mijndirectie had regelmatig contact met de hogere geestelijken. Er werd bijvoorbeeld ook vaak in de kerk over de mijn gepredikt.⁴² De kerk was ook betrokken bij tal van voorzieningen rondom de mijn: in de mijnwerkerskoloniën bestond een bloeiend parochie gebonden verenigingsleven. De kerk had daarom veel invloed op de mensen zelf én in de mijnen. De mijnen maakten dit mogelijk door een gericht subsidiebeleid.⁴³

Er heerste in de Mijnstreek een sterke sociale controle. De geestelijkheid achtte het zelfs nodig het kerkbezoek van de mijnwerkersgezinnen bij te houden. In de beambtenkringen gebeurde dit in mindere mate. Behalve het kerkbezoek trachtte de clerus de normen, waarden en de politieke oriëntatie van de Mijnstreekbewoners te achterhalen

36 Starmans, *Thuis in Brunssum*, 45-47; Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht*, 117-122.

37 Arnold, *Onder onze voeten*, 167.

38 Knotter, 'Inleiding', 46.

39 Ibidem.

40 Wind, *De verdwenen Limburgse mijnen*, 128.

41 Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting in Limburg*, 85-96.

42 Ibidem, 115.

43 W. Rutten, 'Henri Poels', in: J. Venner red., *Canon van Limburg* (Sittard 2010) 196-199, aldaar 198-199.

en te beïnvloeden. De clerus had daarvoor diverse instrumenten ter beschikking: zoals de biecht en huisbezoeken. Deze gebruikte hij dan ook op beide groepen.⁴⁴ Afwezigheid in de kerk, lidmaatschap van de algemene socialistische georiënteerde mijnwerkersbond en links stemgedrag konden een goede reden zijn voor ontslag of zelfs het weigeren van een kerkelijke begrafenis.⁴⁵ Hoewel er dus binnen de katholieke zuil sprake was van klassentegenstellingen, werden deze binnen de kerk verdoezeld. Ondanks de verschillende positie van beampten en mijnwerkers ten opzichte van de kolenproductie, zouden beide groepen op grond van een gedeelde geloofsovertuiging binnen de kerk gelijkwaardig zijn. Voor God was immers iedereen gelijk.⁴⁶

Een kenmerk van een mijncultuur is dat het gezinsleven matriarchaal georganiseerd was. De kinderen en het huishouden waren het domein van de vrouw, het leven daarbuiten was het domein van de man.⁴⁷ Deze traditionele taakverdeling kenmerkte zich vooral na de Tweede Wereldoorlog. De man werkte buitenshuis en verdiende het gezinsinkomen. Dit wordt het *kostwinnerschapsmodel* genoemd, onderdeel van het gedachtegoed dat de Katholieke Kerk en het mijnbedrijf poogden te verbreden.⁴⁸ Ook veranderende opvattingen over ouderschap en opvoeding speelden een rol bij de functieverdeling in de mijngezinnen. De gestegen welvaart in West-Europa leidde er in de jaren zestig toe dat kinderen een heel andere positie in het gezin kregen dan voorheen, deze verdienden persoonlijke aandacht.⁴⁹ Deze konden de vrouwen als huismoeders optimaal bieden, zo ook de mijnwerkersvrouwen. Dat de vrouw thuis bleef, was niet alleen een afweging op grond van de lagere beloning (of ontslag na huwelijk) voor vrouwen, maar ook het feit dat de mijnvrouwen hun levensritme aan de wisselende werktijden van de mannen moesten aanpassen. Gewone huismoeders waren de mijnwerkersvrouwen niet, er waren zaken waardoor het leven van een mijnwerkersvrouw extra werd bemoeilijkt ten opzichte van een beamptenvrouw. Bijvoorbeeld de extra was en de continudiensten waarmee de mijnwerkers te maken hadden: die tegendraadse klok verstoorde niet alleen het leven van de man, maar ook dat van het gezin. Zeker in een gezin waarin

44 Bouwens, 'Mijnwerkersgemeenschap Lauradorp', 371-372.

45 Loek Kreukels, *Kolen en Kompels. De geschiedenis van de Nederlandse mijnwerkers* (Amsterdam 1986) 138.

46 Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht*, 146.

47 Willibrord Rutten, 'Het thuisfront van de mijnwerker', in: A. Knotter red., *Mijnwerkers in Limburg. Een sociale geschiedenis* (Nijmegen 2013) 388-425, aldaar 389.

48 Bouwens, 'Mijnwerkersgemeenschap Lauradorp', 379.

49 Ibidem.

naast de vader ook nog één of meerdere zonen op de mijn werkten.⁵⁰

Het maatschappelijk klassenverschil kwam vooral tot uiting in het uitgaansleven. Van de beampten werd geëist dat zij hun vertier in het casino en in beamptencafés zochten, besloten sociëteiten, niet toegankelijk voor Koempels. Andere cafés, zoals de dorpsherberg en het patronaat, stonden bekend als cafés voor mijnarbeiders. Naleving hiervan werd met behulp van spionnen (Mijnpolitie, portiers) streng gecontroleerd.⁵¹ De omgang binnen de eigen groep moest zoveel mogelijk bevorderd worden. Ook waren in het gemeenschapsleven de erefuncties weggelegd voor beampten. Zij liepen voorop tijdens processies, fungeerden als voorbidders, waren lid van het kerkbestuur, zaten in het armenbestuur of hadden andere erebaantjes. Ook bekleedden zij belangrijke posities in het verenigingsleven.⁵² Er werd verder graag aan sport gedaan in de Mijnstreek, maar niet alle sporten en sportclubs waren voor iedereen toegankelijk. De scheiding tussen arbeiders en beampten werden ook hier strikt in stand gehouden. Atletiek, tennis en schaken was voor het hogere kader, terwijl voetbal en wielrennen voor arbeiders was.⁵³ Aldus ontstond een bont palet aan hobbyclubs, muziekgezelschappen en toneelverenigingen, die altijd (ongeacht klasse) onder toezicht stonden van een geestelijk adviseur. Was het een vereniging of club die toegankelijk voor iedereen was, zaten er altijd notabelen (beampten) in het bestuur en géén arbeiders (Koempels).⁵⁴

Kerken en mijnen vonden elkaar in een strijd tegen communisme, socialisme, zedelijke en morele verwildering en geloofsafval. Er werd zelfs in 1954 een bisschoppelijk mandement uitgevaardigd waarin katholieken het lidmaatschap van niet-katholieke organisaties, met name socialistische, werd ontraden dan wel verboden.⁵⁵ Socialisme tastte het gezag van de kerk en staat aan, druiste in tegen de maatschappelijke opvatting van de door God gewilde standen en vormde een gevaar voor de patronale verhouding tussen werkgever en arbeider.⁵⁶ Organisaties op katholieke basis op alle maatschappelijke vlakken waren noodzakelijk om hetatholicisme veilig te stellen tegen een moderne ontkerstende maatschappij. De geestelijkheid en de mijnbedrijven trachtten de ontwikkeling van de mijnregio te controleren door activiteiten te

50 Hoekstra, *MIJN verleden*, 53.

51 Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht*, 65-66.

52 Dieteren, *Kaole en Eike*, 67.

53 Arnold, *Onder onze voeten*, 193.

54 Ibidem, 195.

55 'Bisschoppelijk Mandement', *De Volkskrant* (31 december 1954), via Delpher <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010843732:mpeg21:p003>, geraadpleegd 10-01-2022.

56 Marell-Jennekens, *Macht en Onmacht*, 144.

ontplooiën op sociaal gebied.⁵⁷

Belevingswereld

Om te onderzoeken hoe de belevingswereld van de beampten en Koempels is er gebruikt gemaakt van oral history. Dit is gedaan om de medewerkers van het mijnbedrijf zelf agency te verschaffen en te onderzoeken of zij een klassenbewustzijn hadden en hoe zij hier eventueel mee omgingen. Er zijn interviews afgenomen bij een viertal mensen: twee oud-Koempels, een mijnwerkersvrouw en een beamptezoon (oud genoeg om het leven van zijn vader goed mee te krijgen).⁵⁸ Ook zijn de memoires van een oud-Koempel en de voorzitter van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond gebruikt.⁵⁹ Op basis hiervan zijn de volgende resultaten naar voren gekomen, soms versterkt met een quote uit een van de interviews.

Wat heel duidelijk naar voren komt, is het fenomeen van de 'gescheiden werelden'. Beampten en mijnwerkers leefden totaal langs elkaar af. Men sprak elkaar niet als het niet nodig was. Doordat Koempels in een mijnkolonie leefden, waren ze hier niet vaak buiten te zien. In veel gevallen, was daar namelijk alles te vinden: van winkels en verenigingen tot uitgaansgelegenheden. Beampten gingen vaak naar duurdere winkels en zaten in andere verenigingen. De enige omstandigheden waarin men elkaar verplicht trof, was op de mijn of in de kerk. Mensen wisten niet beter dan dat dit normaal was. De hiërarchie werd buiten in het dagelijks leven dus zeker opgemerkt, maar omdat men druk met hun eigen leven bezig was, werd dit over het algemeen niet als vervelend ervaren:

We zaten allemaal in hetzelfde schuitje en soms merkte je wel dat de opzichters zich meer wilden voelen dan de rest. Er zaten altijd mensen bij die zich beter voelden dan de rest, maar dat is overal. Je kunt ook niet iedereen leuk vinden.⁶⁰ (L. Konings)

Ook was voor beide groepen de Katholieke Kerk van grote invloed. Bij beide groepen kwamen de priesters op huisbezoek en werd men gecontroleerd of men zedelijk genoeg leefde en genoeg naar de kerk ging.

57 Sophie Bouwens, 'Mijnwerkersgemeenschap Lauradorp', 352.

58 Interview oud-Koempel J. Theunissen (Brunssum, 8 december 2021); interview oud-Koempel L. Konings (Brunssum, 15 december 2021); interview mijnwerkersvrouw A. Terwint (Brunssum, 16 december 2021); interview beamptezoon J. Palmen (Brunssum, 15 januari 2022).

59 Frans Dohmen, *MEMOIRES. Het gezicht van een tijdperk* (Heerlen 1986); Gerard Verschooten, *Zwart diamant: de memoires van een mijnwerker* (Assen 1997).

60 Interview oud-Koempel L. Konings (Brunssum, 15 december 2021).

Op mijn rapport van de lagere school stond: kerkverzuim. Er werd altijd gekeken of je zondags naar de kerk was geweest. Die controle hadden ze wel...De pastoor kwam je dan vertellen wat je wel of niet moest doen.⁶¹ (J. Palmen)

Dat de hiërarchie zich uitte tijdens kerkmissen was wel tegen het zere been aan van de Koempels, én zelfs bepaalde beampten. Beampten hadden vaak de optie om zitplaatsen te reserveren bij de priesters, of zelfs zitplaatsen te kopen. Dan hadden zij dus vaste zitplaatsen in hun kerk. Daar mocht dan ook niemand anders zitten, rest moest maar achteraan gaan zitten. Bij een drukbezochte mis, zoals de Kerst mis, kon het dan voorkomen dat alleen maar notabelen in de gereserveerde kerkbanken zaten en Koempels niet eens plek hadden. De kerk was zeer belangrijk voor beide groepen, maar geen plaats tijdens een belangrijke mis gaf de mijnwerkersgezinnen toch wel een zure nasmaak.

Ondanks dat de Koempel het vaak heel druk had en blij was als hij even tijd voor zichzelf had, viel hem het gedrag van de meeste beampten zeker wel op. Veel beampten vertoonden een zekere mate van standgedrag tegenover de mijnwerker. Voor de mijnwerker viel dit vooral op in de mijn, omdat zij elkaar daar iedere dag troffen. Vaak waren het opzichters die met een opleiding, maar weinig ervaring, denigrerend deden tegen de mijnwerkers, die jarenlange ervaring hadden. Sommige opzichters verwachtten dat de Koempels dingen deden volgens het schoolboekje, terwijl het in de praktijk al anders was gebleken.

Zeker als dan zo'n jonkie onder de grond kwam om alleen te kijken, terwijl ze totaal geen idee hadden hoe het werkte. Maar die moesten ons later dan weer gaan aansturen. Als ze normaal tegen ons deden, dan deden wij ook normaal tegen hun. Maar er waren ook jongens die zich beter voelde dan de gewone werker.⁶² (L. Konings)

Buiten dat dit een irritatiefactor kon zijn voor de Koempels, heeft het hen nooit écht zo gestoord dat men niet meer met elkaar door een deur kon. Men moest heel hard werken in de mijn om de productiequota te halen, dus veel tijd voor 'onbenulligheid' was er niet. Het was onderdeel van het mijnwerk, en Koempels én beampten waren blij als ze thuis waren.

Een belangrijk aspect om te noemen, die nauwelijks tot niet in de literatuur beschreven wordt, is het aandeel van vrouwen in dit zogenoemde standgedrag.

61 Interview beamptezoon J. Palmen (Brunssum, 15 januari 2022).

62 Interview oud-Koempel L. Konings (Brunssum, 15 december 2021).

De vrouwen waren erger dan de mannen, die voelde zichzelf wel te goed om bevriend te zijn met iemand van de 'mindere' klasse. Zij voelden zichzelf gewoon zo goed omdat hun man opzichter of beambte was. Daar waren zij trots op. Tegenwoordig zal zoiets minder snel gebeuren.⁶³ (A. Terwint)

Het werd in alle gesprekken duidelijk dat de beambtenvrouwen, en dan vooral de echtgenotes van de opzichters, zich schuldig maakten aan standgedrag. Zij zouden veel erger zijn dan de mannen. Zij werden dan ook wel "madammen" of "sjeke tantes" genoemd.⁶⁴ Deze vrouwen zouden zich aan de hand van de functie van hun man naar zijn stand gaangedragen. Vriendschappen met vrouwen van de 'lagere klassen' kwam dus bijna niet voor. De vrouwen zouden zich altijd uit de hoogte gedragen in het bijzijn van de arbeidersklasse. Dit is een belangrijk aspect en mag zeker niet vergeten worden. Als er op je werd neergekeken in het alledaagse leven is dat veel persoonlijker dan als dit gedaan werd terwijl men in uniform was.

Toch moet er zeker een kanttekening geplaatst worden. Er waren wel degelijk uitzonderingen op deze regel. Die kwamen vaak in de vorm van mijnwerkers die houwer en hoofdhouwer werden. Als zij goed waren en goed in de groep lagen, dan kregen zij soms de kans om verder te groeien naar de functie van opzichter.

Die mijnwerkers die later opzichter werden merkte je niks van, zij bleven gewoon in de mijnkolonie wonen.⁶⁵ (A. Terwint)

Niet veel mensen maakten deze overstap. Hiermee verplaatsten zij zich van arbeidersklasse naar het beambtencorps, maar dit was heel anders in de praktijk: deze mannen waren van thuis uit Koempels, woonachtig in een mijnkolonie. Hier bleven zij bijna altijd gewoon wonen en hun sociale leven veranderde niet veel, zij behielden hun vriendschappen. Het werk werd lichter, het loon hoger, maar er was hierbij vrijwel nooit sprake van standgedrag. Ook niet vanuit hun vrouwen, gezien deze ook vaak gewoon uit de arbeidersklasse kwamen. Verder waren er nog vaker administratieve beambten die zelf meer in het midden van samenleving stonden. Zij genoten van de beambtenvoordelen, zoals een hogere status, maar gedroegen zich hier niet naar.

Desondanks de verschillen tussen beiden, waren de beambten en mijnwerkers tevreden werknemers van het mijnbedrijf. Het betaalde goed en er werd goed voor je gezorgd. Men had er niet veel over te

63 Interview mijnwerkersvrouw A. Terwint (Brunssum, 16 december 2021).

64 Interview beambtezoon J. Palmen (Brunssum, 15 januari 2022); interview oud-Koempel L. Konings (Brunssum, 15 december 2021).

65 Interview mijnwerkersvrouw A. Terwint (Brunssum, 16 december 2021).

klagen, de nadelen wogen niet op tegen de voordelen van een baan bij de mijn. Doordat er goed voor je gezorgd werd, en het mijnwerkersleven zo druk was, had men niet de behoefte om tegen de klassenverdeling in te gaan. Het klassenverschil kon soms vervelend zijn, maar de mijnwerkers waren tevreden arbeiders die het klassenverschil niet als iets zagen om te bestrijden:

Al gingen de Koempels onderling meer voor elkaar voor het vuur dan dat de beambte dat voor ons of voor elkaar deden. Maar ze namen ook geen afstand van ons, ze hoorden er toch wel bij.⁶⁶ (J. Theunissen)

Daar waar de Kerk en de mijnen zo bang voor waren, een socialistisch of communistisch gedachtegoed ontwikkelen, ging vaak niet eens om in het hoofd van een Koempel.

Mijnsluitingen

Reeds kort na de Eerste Wereldoorlog begon de steenkool op de wereldmarkt geleidelijk haar monopolie positie te verliezen.⁶⁷ De

Afbeelding 3: Oranje Nassau Mijn 1, Hub Leufkens.
Bron: Limburgs museum Venlo.

Afbeelding 4: Neerhalen van een koeltoren.
Bron: De Limburger.

Limburgse kolenlagen waren te dun en steenkool uit het buitenland, olie en aardgas werden veel goedkoper.⁶⁸ Op 17 december 1965 kondigde toenmalige Minister van Economische zaken Joop den Uyl dan ook de sluiting van de Limburgse steenkolenmijnen aan.⁶⁹

66 Interview oud-Koempel J. Theunissen (Brunssum, 8 december 2021).

67 Eelaart, *Zeven eeuwen mijnen*, 96.

68 Venner, 'De tijd van Televisie en Computer', in: J. Venner red., *Canon van Limburg* (Sittard 2010) 208-237, aldaar 208.

69 'Sluiting mijnen voorkomt een miljoenenverlies', *De Volkskrant* (18 december 1965), via Delpher <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010878079:mpeg21:p011>, geraadpleegd op 10-01-2022..

Er werd die dag een ingrijpend besluit bekendgemaakt dat grote gevolgen had voor de economie en werkgelegenheid in Limburg.⁷⁰

Den Uyl sprak over sluiting van de steenkolenmijnen in geleidelijke stappen, waarbij als uitgangspunt gold: 'geen mijnsluiting zonder vervangende werkgelegenheid.'⁷¹ Maar door de oliecrisis van 1973 kwam de Zuid-Limburgse economie nog meer in de problemen: deze economische tegenslag betekende het einde van menig beginnend bedrijf dat zich er had gevestigd.⁷² De zekerheid van de vroegere bestendige arbeidsplaats, het hiermee samenhangend sociaal-cultureel gedrag en ruimtelijk milieu, evenals een tot hechte traditie geworden manier van leven, gingen verloren zonder dat er voor de mensen een houvast biedende vervanging kon worden gezorgd. Dit was van grotere invloed geweest op de gestalte van de Limburgse Mijnstreek in de jaren na de sluiting.⁷³

De sluiting van de Limburgse mijnen verliep sneller dan aanvankelijk gedacht. Het platgooien van de mijnbedrijven ging met een rap tempo: koeltorens, schachtbokken, cokesovens, fabriekshallen, energiecentrales en schoorsteenpijpen werden binnen no time neergehaald. Met de campagne Weer van zwart naar groen werd alles wat zich aan de mijnen herinnerde, weggevaagd.⁷⁴ In 1965 telde ze ongeveer 60.000 werknemers. Voor ruwweg de helft moest nieuw werk gevonden worden. Van 1965 tot 1975 verliet de 45.000 personeelsleden de mijnen en vervielen nog eens 30.000 arbeidsplaatsen in andere bedrijfstakken. Er was veel mijnwerkersbovendevijftigbeloofd dat ze nooit meer hoefden te werken. Hetzelfde gold voor Koempels die voor een klein pijntje 100% arbeidsongeschikt verklaard werden. Onder het kabinet Den Uyl werd royaal met sociale uitkeringen gestrooid om de pijn van de mijnsluiting te verzachten.⁷⁵

Voor het mijnpersoneel was altijd goed gezorgd: in de nazorg kwam hier veel minder van terecht.⁷⁶ Beambten en Koempels kwamen al snel tot de ontdekking dat hun werk was opgegeven en ze er nageenog niets voor hadden teruggekregen. Vervangende werkgelegenheid was er nauwelijks. De belofte van Joop den Uyl werd vrijwel meteen geschonden: het aantal vervangende banen bedroeg net 8.000, dit waren

70 H. Schlechteriem, 'De mijnsluitingen', in: J. Venner red., *Canon van Limburg* (Sittard 2010) 218-221, aldaar 219.

71 'Meeste staatsmijnen gaan dicht', *De Volkskrant* (18 december 1965), via Delpher <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCD001:010878079:mpeg21:p001>, geraadpleegd op 10-01-2022.

72 Schlechteriem, 'De mijnsluitingen', 220.

73 Eelaart, *Zeven eeuwen mijnen*, 126.

74 Schlechteriem, 'De mijnsluitingen', 250.

75 Arnold, *Onder onze voeten*, 204; T. Raets, *Staatsmijn Hendrik* (Brunssum 2002) 91.

76 Luyten, *Het geluk van Limburg*, 257.

er duizenden minder dan arbeidersplaatsen die waren verdwenen. In de rest van Nederland groeide die jaren de werkgelegenheid, met het gevolg dat men vertrok uit de Mijnstreek.⁷⁷ Dit luidde een nieuwe fase in van de industriële geschiedenis van Limburg. Pas in 1989 was de gemiddelde Limburgse werkloosheid gelijk aan het landelijk gemiddeld, al bleef die in de Mijnstreek aanzienlijk hoger. Daar waren slechts 18.000 arbeidsplaatsen geschapen, terwijl de mijnsluiting er 75.000 had gekost. Niet lang daarna stopte het herstructureringsprogramma van het Rijk.⁷⁸

Ook voor de beroepsziekte silicose ('stoflongen') was nooit een fatsoenlijke compensatie betaald. Bij silicose nam de werkzaamheid van de longen sterk af, de patiënt kreeg last van benauwdheid, werd bij een ernstige aantasting van de longen afhankelijk van een zuurstofapparaat, en kon uiteindelijk overlijden aan verstikking. Uit onderzoek bleek dat de ziekte zich meer openbaarde op oudere leeftijd, vooral tussen 40 en 45 jaar.⁷⁹ Na vele doden, erkende toenmalige premier Lubbers in 1982 pas dat Nederlandse overheid een 'ereschuld' had bij de mijnwerkers.⁸⁰ Oud-mijnwerkers met stoflongen moesten wachten tot 1994 eer de staat hun beroepsziekte erkende en ze eenmalig 20.000 gulden smartengeld gaf.⁸¹ De vrouwen van de mijnwerkers die leden aan silicose droegen met de voortdurende zorg voor hun zieke man een extra zware last. Ze waren daarbij vaak veroordeeld tot dezelfde beperkte leefruimte die hun echtgenoten nog konden behappen.⁸² Dit was een aanzienlijk verschil met de beambtengroep waar deze ziekte niet heerste.

Desondanks, was het leven na de mijnsluiting een pijnlijke teleurstelling voor beide bevolkingsgroepen. Het gros van de mijnwerkers, maar ook de mijnbeambten, had zich op een uitzonderlijke manier verhouden tot de autoriteiten. Mijn, kerk en staat waren verzekerd geweest van hun onvoorwaardelijke trouw. Hun leven hadden ze in dienst gesteld van de mijn. In ruil daarvoor hadden ze een geheel verzorgd bestaan genoten, precies hoe zij dat hadden gewild. De ontredde na de mijnsluiting

77 Luyten, *Het geluk van Limburg*, 251.

78 Ibidem, 322.

79 Erik Nijhof, 'Strijd om de regulering van de arbeidsverhoudingen (1900-1940)', in: A. Knotter red., *Mijnwerkers in Limburg. Een sociale geschiedenis* (Nijmegen 2013) 270-330, aldaar 299; Raets, *Staatsmijn Hendrik*, 74.

80 'Oud-mijnwerkers verwachten inlossing 'ereschuld'', *NRC Handelsblad* (18 december 1990), via Delpher <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000029770:mpeg21:p015>, geraadpleegd op 10-01-2022.

81 Luyten, *Het geluk van Limburg*, 217: 'Ereschuld', *Limburgsch dagblad* (11 augustus 1994), via Delpher <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010638046:mpeg21:p012>, geraadpleegd op 10-01-2022.

82 Hoekstra, *MIJN verleden*, 54.

voelde als hoogverraad in een verbond van loyaliteit naar kerk en mijn. Wat overheerste, was het gevoel van bedrog.⁸³ De mijnen waren weg uit bestaan, dus viel nog veel meer weg: gemeentes namen woningen over van de mijnen, sportvelden werden overgenomen en ook beambtecasino's werden opgeheven.⁸⁴ Voor de Nederlanders kwam daarmee officieel een einde aan 88 jaar steenkoolindustrie, en door de komst van andere industrieën (waaronder de chemische) ook een einde aan de scherpe scheidingslijn tussen beampten en mijnwerkers.⁸⁵

Conclusie

In dit onderzoek is er gepoogd om een antwoord te geven op de vraag hoe de verhoudingen tussen beampten (bovengronders) en mijnwerkers (ondergronders) de verstandhouding tussen beiden hebben beïnvloed na de jaren '50 in de Mijnstreek. Dit werd bekeken tegen de achtergrond van de verzuiling en zodoende dus de invloed van de kerk, stromingen als communisme en socialisme, en de grote invloed van het mijnbedrijf. Dit werd onderzocht middels vijf onderwerpen: de hiërarchie in het mijnbedrijf, de geografische hiërarchie, het sociale leven van de beampten en Koempels, de belevingswereld van de beampten en Koempels en als laatste de mijnsluiting.

Het mijnbedrijf kenmerkte zich door strakke hiërarchische bindingen die ook dagelijks voelbaar waren. Gezag van bovenaf gold en werd aanvaard. De werknemers op de mijn werden allemaal ingedeeld in rangstelsels om de hiërarchie mee aan te duiden. Ondanks dat het bovengrondse bedrijf ten dienste stond van het ondergrondse bedrijf, genoten de beampten van veel privileges, zoals hun kleding en speciale badlokalen. De beampten stonden door hun economische positie in een andere verhouding tot de kolenproductie. Toch voelden beampten druk van beide kanten van de hiërarchische ladder. Naast de mijndirecties, moesten ze ook de mijnwerkers tevreden houden. Dit wilde niet altijd lukken, waardoor opzichters en Koempels soms recht tegenover elkaar kwamen te staan.

De hiërarchie binnen het mijnbedrijf werd buiten het mijnbedrijf voortgezet in de woningbouw. Er waren verschillende soorten mijnwoningen, die verschilden per functie. De grootste en hoogste huizen waren er voor mijningenieurs en opzichters. Zij lagen het dichtst bij de mijn, terwijl de grote arbeiderswijken, mijnkoloniën, het verste weg lagen. Ook werd ongehuwd mijnpersoneel ondergebracht in gezellenhuizen of beamptenpensions. De woningverenigingen en het mijnbedrijf hielden via woninginspectrices, later de Sociale Dienst, hun mijnpersoneel in de

83 Luyten, *Het geluk van Limburg*, 302.

84 Raets, *Staatsmijn Hendrik*, 92-93.

85 Bert Breij, *De mijnen gingen open*, 141.

gaten en zagen erop toe dat zij hun christelijke moraal bleven uitdragen. Er werden in de mijnkoloniën huisbezoeken gehouden. Een ander instrument voor handhaving dat het mijnbedrijf gebruikte was de Mijnpolitie. Van vrijwel alles wat er in de Mijnstreek gebeurde was het mijnbedrijf van op de hoogte. Huisvesting was een machtig middel om het mijnpersoneel, en vooral de arbeiders, tot hun mijnbestaan te binden.

Het leven van de beampten en Koempels draaide om de mijn. Er werden talloze voorzieningen en verenigingen opgericht in beide groepen op een katholieke grondslag. De kerk had dankzij mijnsubsidies veel invloed op het sociale leven van het mijnpersoneel. Hierdoor heerste er een sterke sociale controle. De kerk probeerde via biecht en huisbezoeken van alles over het mijnpersoneel te weten te komen. Verkeerde denkbeelden, zoals socialistische of communistische opvattingen, zouden duur kunnen komen te staan, bijvoorbeeld door mensen hiervoor te ontslaan. Het gezinsleven van mijnpersoneel was gebaseerd op het *kostwinnerschapsmodel*, waarin de vrouw zich in de privésfeer begaf en de man in de publieke sfeer. Toch had een mijnwerkersvrouw een zwaardere taak, door bijvoorbeeld alleen al de was. Het klassenverschil werd duidelijk zichtbaar in het publieke leven. Beampten en Koempels besteedden hun vrije tijd volledig van elkaar gescheiden. Ook op de naleving hiervan werd gecontroleerd. Kerken en mijnen streden samen tegen invloeden van het socialisme en communisme. Deze zou namelijk tegen het gezag van de kerk ingaan en zou gevaarlijk zijn voor de arbeidsverhoudingen in de mijn.

Op basis van oral history interviews en memoires is er onderzocht hoe de belevingswereld van beampten en mijnwerkers was. Zodoende werden de beampten en mijnwerkers als historische actor beschouwd, en of zij een klassenbewustzijn met zich meedroegen. Het waren gescheiden werelden tussen beiden, men zag elkaar (buiten werktijd) niet of nauwelijks. Dit was de normale gang van zaken voor beide groepen. De hiërarchie werd zodoende wel opgemerkt, maar het zat niet in de weg. De kerk bemoeide zich sterk met de Koempels en beampten, en controleerde hen graag. Het klassenverschil uitte zich vaker in de kerkmissen. Notabelen konden voor zichzelf een zitplaats kopen of reserveren, waardoor de arbeiders altijd achteraan moesten aansluiten, als er überhaupt plek over was om te zitten. Dit werd als iets enorm negatiefs ervaren door de Koempels, en soms ook bij beampten. Ondanks dat beampten soms uit de hoogte deden, waren hun echtgenotes vooral het probleem van standgedrag. Zij vormden hun gedrag naar de functie en stand van hun man, waardoor lagere klassen als minderwaardig werden beschouwd. Een belangrijke toevoeging die in de literatuur nog niet heel erg opgemerkt is. Desondanks, waren er zeker uitzonderingen op de regel die zeker niet vergeten mogen worden. Houwers die zich opwerkten tot opzichter (beambte) kwamen zelf uit arbeidersfamilies, waardoor zij geen 'typische' beambte werden. Verder was het algemene beeld van de mijn positief bij beide groepen, waardoor er

geen animo was om tegen bestaande klassenverdelingen in te gaan. De kerk en de mijnen hadden in principe helemaal niet zoveel te vrezen.

De gevolgen van de mijnsluiting in Zuid-Limburg waren groot. Het zou ongeveer 20 jaar duren, voordat de werkloosheid in de Mijnstreek daalde tot het landelijke peil. De oud-mijnmedewerkers kwamen erachter dat er van de beloofde werkgelegenheid, omscholing en herplaatsing uiteindelijk weinig terecht was gekomen. Maar dat was het meetbare gevolg van de sluiting. De niet direct meetbare effecten waren waarschijnlijk veel ingrijpender. De komst van de mijnen had het leven in de mijnstreek drastisch gewijzigd. De mijnindustrie beheerste alle sociale en culturele aspecten van het leven, in nauwe samenwerking met de kerken. De traditie waarin het mijnpersoneel zich verhiel met de mijn en de kerk, was plotseling verdwenen. Voor zowel Beambten als Koempels werd hun bodem van bestaan weggevaagd. Ook het uitblijven van compensatie voor de beroepsziekte silicose zette kwaad bloed bij de ex-mijnwerkers. Toch begonnen de sociale verschillen tussen beiden te verzwakken en was er steeds minder sprake van een duidelijk klassenverschil tussen beambten en mijnwerkers.

De mijnen waren meer dan een motor van de ontwikkeling in Zuid-Limburg. Ze vormden in samenlevingsvorm op zich. De mijnen boden werk, huisvesting, sociale voorzieningen, voorzieningen op het terrein van gezondheidszorg en het sociale leven. Dat allemaal op een katholieke grondslag. Op patriarchale wijze zorgden de mijnen en de kerk voor het personeel en droegen zij verantwoordelijkheid voor een lichamelijk en geestelijk welzijn. Hierdoor hebben zij in grote mate bijgedragen aan het voortbestaan van de hiërarchie in de samenleving. Socialistische, communistische en andere ongewenste gedachtegangen hebben hierdoor niet (echt) hun weg kunnen vinden in de Mijnstreek. De mijnen en kerk zijn dus succesvol gebleken. Dit sluit aan op het gedachtegoed van antropologe Marell-Jennekens die stelde dat er nooit sprake is geweest van proletarisering onder de mijnwerkers. Toch zou er wel een degelijk klassenbewustzijn zijn geweest onder de mijnwerkers en beambten. Doordat beide groepen zich niet in uiterste maten benadeeld voelden, was de verstandhouding tussen beiden neutraal, dan wel positief. Men was tevreden en liet elkaar in zijn waarde. Voor eventueel vervolgonderzoek zou het interessant zijn om te onderzoeken hoe de verstandhouding tussen mijndirecties en mijnbeambten was.